

Çeviri

The Veracity of Ammianus Marcellinus' Description of the Huns*

Charles KING

Çeviri: Okan ÇEKİL**

orcid/0000-0002-3019-5975

Ammianus Marcellinus'un Hunlara Dair Tasvirinin Doğruluğu

Giriş

Makalenin internet yayını için yazarı tarafından yazılan yeni "Giriş"^{1***}:

* King, Charles. (1987=1995). The Veracity of Ammianus Marcellinus' Description of the Huns, *Journal of Ancient History*, vol. 12.

** Doktorant, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi A.B.D., okncekil@gmail.com

¹ Ç.n. Makalenin bu güncel girişi, 2014'te yazarının şahsına ait *academia* sayfasındaki yayınında bulunmaktadır ve buradan tercüme edilmiştir:

https://www.academia.edu/9356004/The_Veracity_of_Ammianus_Marcellinus_Description_of_the_Huns

C. King'in yeni "Giriş" bölümünde (2014) vurguladığı üzere bu makale esasında 1995 yılında yayınlanmış olmasına rağmen derginin cilt ve yıl politikası nedeniyle bu tarih 1987 olarak görünmektedir. Bunun dışında ise bu çalışma, IV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Roma İmparatorluğu perspektifine giren Hunlara dair neredeyse tanıklık olan Ammianus Marcellinus'un, IV. yüzyılda yaşamış Hun halkına dair aktardıklarının gerçekte ne vadettiğini kapsamına almaktadır. Hun tarihinin Latin ve Yunan kaynaklarına olan bu yaklaşım özellikle İngilizce litaretürde XX. yüzyılın ortalarından itibaren bir ivme kazanırken, kaynakların niceliksel kısıtlılığı ve ideolojik yaklaşımlar sebebiyle Ammianus'un Hunları "ilkelleştiren" tasvirlerinin veriden ziyade doğrudan bilgi olarak ele alınmasını önüne geçmeye çalışmıştır (bu anlamda E. A. Thompson (1948)'in karşısına O. Maenchen-Helfen çıkmaktadır (1973)). Ancak modern tarihçi için tarihi verilerin değerinin sorgulanması yönündeki girişimler, bugün artık batıdaki ilmi çalışmalarda tam anlamıyla yerleşmiş olduğu görülürken, Türkiye'deki Batı Avrasya erken Türk tarihi çalışmaları alanında henüz yaygınlık ve hatta kısmen farkındalık kazanmadığı tespit edilebilmektedir (T. Kaçar'ın 2004'te yayınladığı bir makale tenkidi bulunmaktadır). Bu anlamda burada çevirisi sunulan çalışma, Ammianus'un tasvirlerinin "ihtiyatlı yaklaşımdan" ziyade "pek az değerli" olduğu yönünde radikal bir görüşe sahip olmakla

Aşağıda, aslı *American Journal of Ancient History*, vol. 12, (1987=1995), ss. 77-95'te yayınladığım bir makale yer almaktadır. Bunu fırsat bilerek derginin eski editörü merhum Ernst Badian'a makaleyi ilk defa yayınladığı için, AJAH'ın mevcut editörü T. Corey Brennan'a destekleyici yorumları için teşekkür etmek istiyorum.

Herhangi bir kafa karışıklığını önlemek adına makalenin ikili tarihini açıklamam gerekir. Dergi, hiçbir cildinin görünmediği ve yılları atlayan resmi bir tarihlendirme sistemi kullanmaktadır. Dolayısıyla 12. cilt, teknik olarak "1987" yılına tekabül etmekteydi, ancak 1995'te yayımlandı; yani benim bu ciltteki makalem 1994'e kadar yazılmadı.

Makaleyi şimdi yeniden yazsaydım, değiştirebileceğim çeşitli küçük noktalar –özellikle de yazı stiliyle ilgili- olurdu; ancak Ammianus hakkındaki temel argümanlar büyük ölçüde aynı kalırdı. Aslında bu makaleyi ilk yayımladığımdan bu yana, akademik yayınlarda Ammianus'un Hunlara ilişkin tasvirinin doğruluğunu onaylamaktan uzaklaşan kesin bir eğilim vardı ve akademisyenler doğrudan alıntı yapmasa bile bu makalenin bu eğilimde bir rol oynadığını düşünmek isterim.

Ammianus'un tasviri, okuyucularının istediği türden, yani son derece vahşi ve hayvani "Hunlar" sunma tarzından kaynaklanan uzun vadeli bir üne sahiptir. Hunların sadece iddia edilen barbarlıklarıyla ilgi çekici olduğu yönünde bir yaklaşımın hâlâ var olduğunu düşünmek üzücüdür. "Hun" kelimesinin "vahşi" anlamına gelen bir metafor olarak kullanımını günümüze kadar devam ettirmektedir ve Ammianus'un anlatısı, bu imajın nihai kaynağıdır. Bunun ardından Hunları benzer biçimde sunan Aziz Hieronymus, Claudianus ve Iordanes gibi yazarlar, bağımsız otoriteler değillerdi ve aslında Ammianus'un bu husustaki bazı belirgin ifadelerini benimsemişlerdi. Ammianus gibi onlar da Romalılarının ve/veya Gotların düşmanlarını insandan aşağı olarak görmeyi retorik açıdan kullanışlı bulmuşlardı. Priskos gibi çok daha ciddi ve gerçek bir görgü tanığının varlığı bile Ammianus'un Hunlar hakkındaki imajının popüleritesini o zamanda ve şimdi bile değiştirmedir. Gerçekte "Hun" adının Birinci Dünya Savaşı propagandasında ve diğer modern bağlamlarda hakaret olarak kullanılması yalnızca Ammianus'un hayvani Hun imajının (doğrudan veya dolaylı olarak) çoktandır popüler kültüre yerleşmiş olmasından dolayı başarılı olmuştur. Bu nedenle, Ammianus'un doğruluğunun test edilmesi hala güncelliğini koruyan bir husus olmaya devam etmektedir.

Hun tarihi çalışmalarında Ammianus'un tanıklığına başvuracaklar için dikkate değerdir. Böylece bu çeviri, Geç Antik Çağ'ın Latin-Yunan kaynaklarının –yalnızca Ammianus'un değil- Hun tarihi adına vadettiklerinin sorgulanması açısından bir örnek teşkil etmesi ve bu yaklaşımın yaygınlık kazanması ümidiyle hazırlanmıştır.

Son olarak Charles King'e, çalışmasının tercüme ve yayın izni verme nezaketinde bulunduğu için ve dahası Hun tarihi alanına yaptığı bu değerli katkı için müteşekkirim. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Hun tarihine genel manada az ilgi gösterildiği için tercüme teklifine şaşırıldığını da belirtmek isterim.

Yanlış anlaşılabilceğimi düşündüğüm bir noktayı açıklığa kavuşturmak isterim. Ammianus'un açıklamaları kurgudur derken, Hunların kurgusal bir halk olduğunu ya da sadece beşinci yüzyılda bir devlet olarak organize olan Roma paralı askerlerin bir karışımı olduklarını öne sürmeye çalışmıyorum. Hunları ziyaret eden ve onlarla tercümanlar aracılığıyla konuşan Priskos'un tanıklığı, Roma topraklarının dışında yaşayan çekirdek bir Hun halkının bulunduğunu ve bunların bir halk olarak varlıklarının Ammianus'un tasvirlerinin zamanından önceye dayanması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Priskos "İskit" adını "Hun" ile eşanlamlı olarak kullanmışsa da Hunlar ile onların "İskit" coğrafyasında fethettiği diğer halklar arasında ayırım yapabiliyordu. En önemlisi de diğer İskit halklarından farklı olarak Hunların belirli bir dili olduğunu söylemiştir (Priskos, fr. 11.2.407-415). Diller birkaç on yılda ortaya çıkmayacağından dolayı ayırt edici bir dil zaten uzun vadeli bir kültüre işaret etmektedir. Benzer şekilde Priskos, Attila'nın hem kendisinin hem de babası Mundiuch'un [Muncuk] doğuştan asil olduğunu iddia ettiğini belirtmiştir (15.2.1-12 Blockley). Babasının, Ammianus'un tasvir ettiğini iddia ettiği 376 yılı civarındaki dönemden çok sonra doğmuş olması mümkün değildir. Hunların Romalılar ile karşılaştığı dönemde kalıtsal bir seçkin grubuna sahip olması, bir kez daha Hun kültürünün ve kurumlarının Roma ile ilişkilerinden çok daha eskilere dayandığını düşündürmektedir. Zaten dördüncü yüzyılda, beşinci yüzyılın ortalarındaki Attila zamanına kadar Hun olmayan komşularının bir kısmını fethedecek olan çekirdek bir Hun halkı vardı. Sorun, Hunların gerçekten var olup olmadığı değil, Ammianus'un iddia ettiği dönemde onlar hakkında herhangi bir şey bilip bilmediğidir. Bu konuda Ammianus'tan hatırı sayılır bir şekilde şüphe edilmesi gerekir.

Aşağıdaki makale, iki istisna dışında 1995'te yayınlanan versiyonla aynıdır: (1) Asıl yayındaki Yunanca harflerle yazılan Yunanca alıntılar, yazım kolaylığı açısından Roma alfabesine transkribe edilmiştir. (2) Tüm Yunanca ve Latince pasajların İngilizce tercümesi parantez içinde verilmektedir; öyle ki, bu tercüme asıl yayında mevcut değildi. Bunları eklemek, Asya tarihi gibi alanlarda çalışan ve Hunlara ilgi duyan ancak Latince ve Yunanca hakkında bilgisi olmayan akademisyenler için daha erişilebilir hale getirecektir. Ayrıca kendi öğrencilerim de dahil olmak üzere lisans öğrencilerine okuma ödevi verme işini de kolaylaştırmaktadır.

[Asıl Giriş]

Hun çalışmalarının merkezindeki sorun, Hunları M.S. 376'da Avrupa'ya girişleri sırasındaki halleriyle tasvir ettiği iddia edilen Ammianus Marcelinus'un betimlemelerinin geçerliliğidir. Eğer onun tasviri güvenilir değilse, 449'da Attila'nın sarayını ziyaret eden Paniumlu Priskos'tan önce Hunlar hakkında

ayrıntılı bir açıklama yok demektir.² E. A. Thompson ve John Matthews, Ammianus'un oldukça bilgili olduğunu ve ilgili tasvirinde titiz davranarak yalnızca küçük hatalar barındırdığını söylemişlerdi.³ Brent Shaw ise yakın zamanda bu tasvirin sadece yaygın göçebelik karşıtı ideolojinin bir ifadesi olduğunu ileri sürerek reddetti; ancak onun "ideolojisi" eldeki metne uygun değildir ve yerleşik bir kanı olarak duramaz.⁴ Bu husustaki en dengeli tartışma, Ammianus'un Hun tasvirindeki (ve bunu takip eden Alan tasviri) birçok kusuru kabul eden ancak yine de doğruluğunu onaylayan Otto Maenchen-Helfen'e ait olmaya devam etmektedir.⁵ Bu çalışma, Maenchen-Helfen'in ihtiyatlı sonuçlarının

---

² Maenchen-Helfen (1955: 383-399), Claudianus'un tasvirinin bağımsız bir kaynağa değil, Ammianus'a dayandığını göstermiştir. Ammianus'un yazmaya başladığı tarih tartışmalıdır; ancak çoğu akademisyen "380'lerin sonu" (Naude, 1984: 70-94) ile 396 (Syme, 1968: 17-24). Karş. (Barnes, 1993: 55-70; Matthews 1989: 9-11) olduğu konusunda birleşir.

³ Thompson (1948: 6-8) ve Matthews (1989: 332-342, 353-355). Bu ikinci çalışma, ilkinde göre daha fazla kusuru kabul eder; ancak metnin esasen doğru olduğunu görüşünü sürdürür. Matthews (1989: 332, 47. dn.), Ammianus'un eseri boyunca edebi stereotiplerin varlığına dikkat çeker; ancak asıl meselenin Hunların tasvir açısından diğer göçebe tasvirlerinden ne ölçüde farklı olduğunu belirtir. Ammianus'un açıklamasının farklı olduğunu ayırt edici olduğunu tespit etmek, Matthews'in bu özel pasajdaki stereotiplerin rolünü göz ardı etmesine olanak tanıyacaktır. Bu nedenle tekrar ve tekrar Hunların diğer barbarlardan farklı olduğunu ve Ammianus'un diğer halkların özellikleriyle onları özdeşleştirmedeğini, edebi veya stereotiplere çok az yer verdiğini belirtir (1989: 334-335, 354). Ammianus'un Hunlar ve Alanlar hakkındaki tasvirini savunmak için karşılaştırmalı kanıtlara atıf yapar (1989: 334-335) ve bu konuda bazı edebi stereotiplerin kullanıldığını kabul eder. Ammianus'un Hun ve Sarazen tasvirlerindeki benzerliklerin stereotiplerden değil, iki halkın ortak davranış şekillerinden kaynaklandığını açıklar (1989: 336-337). Sayfa 353'te, Hunların damsız olmalarını kültürel bir stereotip örneği olarak listeler; ancak sayfa 355'te Priskos'un tanımladığı Hun evlerinin toplumsal gelişim açısından Ammianus'un Hunlarına göre daha sonraki bir aşamayı gösterdiğini iddia eder. Bu da onun, Ammianus'un tasvirini temelde doğru olarak kabul ettiğini gösterir. Matthews'e göre tasvir, "retorik gelenekten etkilenmişti; ancak bulanmış değildi" (1989: 333) ve bu, Maenchen-Helfen'i (1973) takip ettiği belirli hususlar dışında kabul edilebilir.

⁴ Shaw (1982/1983: 5-31), göçebelere tanımlayan tüm klasik yazarların (Ammianus da dahil) bunu göçebelik karşıtı bir ideolojiye göre yaptıklarını ve bunun da göçebelere sürekli olumsuz bir şekilde tasvir etmelerine yol açtığını savunur. Shaw'ın bu ideolojiye ilişkin modeli, Homeros, Aristoteles ve Herodotos'a dayanmaktadır. Shaw, bazı eski yazarların pastoral göçebe halklar ile Greko-Romen uygarlık arasındaki bir ikilem ortaya koyduğu konusunda kesinlikle haklı olsa da onun tekdüze "ideolojisi" neredeyse hemen çöker. Shaw, göçebelere ilişkin sürekli olarak olumsuz bir imajın tasvir edildiğini savunur; ancak ana kaynaklarından Herodotos bile Etiyopyalıları ve onların göçebe beslenme biçimlerini tamamen olumsuz tasvir etmiştir (Herodotos, 3. 23). Benzer şekilde Shaw'un teorisi, antik yazarların, göçebeliğin baskın özelliği olarak tembelliği sunmuş olmalarını gerektirir; ancak Herodotos'un "tembel" Massagetleri Büyük Kiro'su öldürmüştür (1. 214) ve onun "tembel" İskitleri, Persleri savurur (2. Kitap). Ammianus ise Hunları tembel olarak değil son derece tehlikeli olarak sunmuştu. Ammianus'un "ita vetu sunt asperi, uy neque ignis neque saporati indigeant cibi" ("Yaşam tarzları o kadar vahşi ki, ne ateşe ne de pişmiş yemeğe ihtiyaçları vardır.") gibi satırlarda tembelliği görmek zordur. (31.2.3: Latince metin için şu edisyondan yararlanılmıştır: Seyfarth: 1978. Shaw'un kurduğu model bazı metinler için değerli olabilir; ancak çağın evrensel bir sabiti değildir ve "tembel" imajı Ammianus'un metnine uymamaktadır.

⁵ Maenchen-Helfen (1973: 9-15).

bile fazlasıyla iyimser ve Ammianus'un tasvirinin çok az tarihsel değere sahip olduğunu savunacaktır. Metnin içerdiği hata türleri, yazarın Hun toplumunun işleyişine ilişkin güvenilir bir bilgi kaynağına sahip olmadığını göstermektedir ve bu da onun bu kadar derin bilgi gerektiren bir meseledeki diğer ayrıntıları bilmesini imkânsız kılmaktadır. Metnin itibarı, Ammianus'un daha önceki İskit tasvirlerinden alınan unsurları kullanmasından ötürü zayıflamıştır. Diğer göçebe toplumlardan elde edilen karşılaştırmalı kanıtlar, Ammianus'un kaydıyla benzerliklerden çok tutarsızlıklar göstermektedir ve bu onu doğrulamak için kullanılamaz. Ammianus'un Hunlara dair sahip olduğu bilgiler, doğru bir şekilde yorumlayabileceği kültürel zemine sahip olmadığı geleneklerin yalnızca görüntüsüne ilişkin çarpık tanımlamalardan oluşmaktaydı.

Temasın Düzeyi

Maenchen-Helfen'in Hun dini hakkında yazdıkları, Ammianus'un metninin değerlendirilmesinde kullanışlı bir standart sağlamaktadır. Ammianus, Hunların kıyafetlerini üzerlerinden parçalanana kadar sürekli giydiklerini yazmıştı.⁶ Maenchen-Helfen, buna paralel bir Moğol geleneğine atıfta bulunarak bu durumun ırmak ruhlarıyla uzlaşmak için yapılan dini bir uygulama olduğu ileri sürdü.⁷ Bunun Moğol geleneğiyle alakası sorusu, verilerin güvenilirliği sorusuna göre ikincil öneme sahiptir. Bir Hun'un yırtık kıyafetler giydiğini görmek ve bunun alışıldık bir şey olduğu varsaymak başka bir şeydir; dahası, Hunların hiçbir zaman kıyafet değiştirmediklerini bilmek ise bambaşka bir şeydir. Bu bilgi, Hunların kıyafetlerini hasar görene kadar giydiklerini ve asla değiştirmediklerini gözlemleyecek kadar uzun bir süre boyunca Hunlarla temas kurmayı gerektiriyordu. Hiç kimse Ammianus'un bir görgü tanığı olduğunu iddia etmedi; ancak Hunları bu denli yakından gözlemleyecek birine erişimi var mıydı?

Maenchen-Helfen, buna olumsuz cevap verilebileceğini gösteren bazı kanıtlar sundu. Ammianus, önemli bir pasajda Hunların, sakalların uzamasını önlemek amacıyla doğumda yüzlerini yaraladıklarını söylemişti (31.2.2). Matthews yakında zamanda bu pasajı Iordanes'in *Getica*'sındaki (24.127-128) paralel bir ifadeye dayanarak savunmaya çalıştı. Ancak Iordanes'in Hunlara ilişkin bu ilk tasviri, içerdiği Hermanaricus'un düşüşü gibi büyük ölçüde Ammianus'tan alındığı için bağımsız bir doğrulama olarak kullanılamaz.⁸ VI.

⁶ Ammianus (31.2.5): "sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta non ante deponitur aut mutatur quam diuturna carie in pannulos difiluxerit defrustata" ("Ancak [bir Hun'un] boynundaki soluk bir tunik, uzun süre çürüyüp küçük parçalara dönüşmeden önce çıkarılmaz veya değiştirilmez").

⁷ Maenchen-Helfen (1973: 259-260). Thompson (1948: 42), Hun yoksulluğunun gösterileri olarak aynı pasajı ve aynı benzerlikleri kullanmıştır. Yorumdaki farklılık buradaki iddiayı etkilemez.

⁸ Mommsen (1889: xxxiii-xxxiv ve 90-94'da notlar). Mireow (1915: 163): "Ammianus tarafından kullanılan ifadelerin çoğunun Iordanes'in anlatısında yinelenmesine dikkat edin". Schuster, (1940: 119-130); Maenchen-Helfen (1943: 15-17). Matthews (1989: 338-339), Ammianus ile Iordanes arasında metinsel bir ilişki olduğunu kabul etmez ve Iordanes'in kendi bilgisine

yüzyıl yazarı Iordanes yalnızca bir detay için kullandığı kaynak kadar güvenilir. Maenchen-Helfen, Iordanes'in özellikle Priskos'a atfettiği başka bir pasajı haklı olarak vurguladı ki, bu, Hunların cenazelerde yas ritüeli olarak yüzlerini yaraladıklarını içermektedir.⁹ Ancak Hunlar sakalsız değildi; örneğin, Attila'nın sakalı vardı.¹⁰ Hunlar hakkında Ammianus'tan bağımsız bir kaynak olan Sidonius ise yara izlerini yas ritüelleriyle ilişkilendirmişti.¹¹

Sidonius'un kaynakları belirsiz olduğundan, yukarıdaki argüman için kaynak olarak Priskos üstün gelmektedir; ancak yüzdeki yara izine dair bilgi, yazarın orada bulunmadığı bir olay olan Attila'nın cenazesinden geldiği için biraz tartışılmayı hak etmektedir. Priskos, 449'da Attila'ya gönderilen Doğu Roma elçisi Maximinus'a eşlik etmişti. Yolculuğu sırasında gözlemlediklerini aktardığı bölümler açısından Hunlara dair en iyi kaynağımız Priskos'tur; çünkü görgü tanığı statüsü göz ardı edilemez. Hunları görmüş ve onlarla konuşmuştur; onun gözlemlerine itiraz etmeyi seçen modern bir bilim insanının yükü, bunu kanıtlamaktır; ancak Priskos'un gözlemlerini yorumlarından ayırmak için biraz özen gösterilmesi gerekebilir.¹²

Priskos'un Hunlar hakkındaki malzemesinin geri kalanı, Hunlar arasındaki deneyimlerinin kendisine kazandırdığı muhtemelen bilgilerin düzeyine göre değerlendirilmelidir. Bu deneyimlerin, Hunların 441'deki Naissus kuşatmasını¹³ açıklamaya yeterli olup olmayacağı sorgulanabilir; ancak yüzdeki yara izleri başka bir meseledir. Priskos, yara izi uygulamasının Attila'nın cenaze töreninden kaynakladığını değil, bunun bir Hun geleneği olduğunu söylemiştir. Yara izlerinin varlığından şüphe edilemez. Çünkü Hunları yalnızca Priskos değil, okur kitlesi

---

dayanarak aktardığını ima eder gibi görünür. Ancak 6. yüzyıl yazarları Kutigurları, Sabirleri, Eftalitleri ve hatta Avarları "Hun" adıyla adlandırmışlardır ve bu halklarla Attila'nın Hunları arasındaki bağlantı (eğer varsa) belirsizdir. Iordanes'in aklındaki kendi zamanının "Hunları" olsa bile (ki böyle olduğunu gösteren bir şey yoktur), bunun onu Attila'nın Hunları konusunda Priskos'tan nasıl daha iyi bir otorite haline getireceğini anlamak zordur (aşağıdaki ana metne bk.). 6. yüzyıldaki bir veriyi kabul etmek hiçbir durumda sorunu değiştirmeyecektir. Agathias, *Historiae* 5.20'de Kutriguların (yani Hunlar) kederlerinden dolayı yüzlerini nasıl yaraladıklarını aktarır.

⁹ Iordanes, (*Getica* 49.25) = Priskos, (*fr.* 24.1). Karş. Maenchen-Helfen (1973: 274). Priskos fragmanları için bk. (Blockley, 1980: 222-400) fragman düzeninden yararlanılmıştır. Diğer üç fragman düzeni hakkında aynı çalışmada bak. Blockley (1980: 491-493).

¹⁰ Iordanes, (*Getica* 34.182) = Priskos, (*fr.* 11.3).

¹¹ Sidonius (*Carmina* 7. 238-240). Schuster (1949: 124-125), Sidonius'un Ammianus'a dayanarak Hunları tasvir ettiğini gösterdi. Bazı unsurlarda bu olabilir, ancak mevcut konuda da dahil olmak üzere çok yerde farklılıklar göstermiştir, bak. Maenchen-Helfen (1973: 361).

¹² Örneğin Priskos (*fr.* 13.1.41-65), Attila'nın ılımlı bir karaktere sahip olduğunu kanıtlamak için Hunların bir festivalinin ayrıntılarını aktarmıştır. Ancak taraflı bir bakış açısı, ayrıntıların yanlış olduğunu kanıtlamaya yeterli değildir. Priskos da yemekte hazır bulunmuş ve ardından diğer elçilik heyetindekiler gibi yemeğini yemişti.

¹³ Priskos (*fr.* 6) = Blockley (1972: 18-27). Thompson (1945: 92-94), konu edilen Priskos'un Hunların kuşatma savaşı yeteneğini icat ettiğini (bunda açıkça yetenekli olduklarını) öne sürerken çok ileri gittiğini gösterdi; ancak Baldwin (1980: 54-56) muhtemelen her ayrıntının kabul edilmesine karşı uyarmakta haklıdır. Savaş sahnelerini abartarak süslemek köklü bir tarihyazım geleneğidir.

gibi ona en yakın kişiler de görmüştü. Priskos diplomatik çevresiyle seyahat etmişti. Maximinus'un şahsen arkadaşı olarak elçiliğe davet edilmişti ve daha sonra Roma'ya başka bir elçilik göreviyle gidecekti. Maximinus'un Attila'ya elçiliğine eşlik eden kişiler ve İstanbul'da çeşitli Hun elçiliklerinde bulunmuş diplomatlar, Hunların neye benzediklerini biliyorlardı. Dolayısıyla Hunları görmüş olan diğer kişilerin bulunduğu bir çevrenin üyesi olarak Priskos'un, Hunların görünüşleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiş olması muhtemel değildir.¹⁴

Priskos'un Hunlara olan merakı da açıkça görülmektedir. Attila'nın ordugâhında, mimarının adını bildiği için Attila'nın yardımcısı Onogesius tarafından yaptırılan Roma tarzı hamamın yapımını sorgulamıştı. Ayrıca Hun tebaasından Constantiolus'a Hun tarihi ve bir Hun ziyafetinde bir barbarosa ("barbar") Attila'nın ailesi hakkında da sorular sormuştu.¹⁵ Ayrıca daha başka soruşturmalar için fırsatları da olmuştu. Attila ile görüşmek için yaptığı seyahatte Priskos'un birliği, Hun rehberleriyle yeterince diyalog kurarak Theodosius ve Attila'nın görece erdemleri hakkında bir tartışma başlatmıştı ve daha sonra Priskos, Attila'nın karısı Hereka'nın bir yardımcısı tarafından akşam yemeğine davet edilmişti.¹⁶ Sayısız fırsata sahip olan Priskos'un, bu nedenle kendisi ve ev sahipleri arasında çok bariz bir görsel fark yaratacak olan yara izlerinin nedenini soruşturmaması gerçekten tuhaf olurdu. Dolayısıyla Priskos, yüzdeki yara izlerinin nedenlerini bilecek bir konumdaydı.

Gerçekte Ammianus'un açıklaması tek başına mantıksızdır. Bıçakla sakal büyümesini önlemek için gerçekte kişinin yanak, çene, boyun ve dudak dersinin yüzülerek kıl köklerinin alınması gerekir. Eğer amaç sakalsız olmaksızın bu, mantıksız ve muhtemelen yaşamı tehdit eden bir seçenek gibi görünmektedir. Ammianus, Hunları görmüş birilerinden bazı çarpıtılmış bilgiler almıştı. Hunların yüzlerini kestiğini öğrenmişti ve belki de muhbiri Hunları tıraşlı gördüğü için hepsinin sakalsız olduğuna inanmıştı. Ancak o, Hun kültürü hakkındaki bu yara izi olayını açıklayabilecek bir bilgiye sahip değildi. Ya kendisi ya da muhbiri, Hunların yüzleriyle ilgili iki bilgiyi de birleştiren bir açıklama icat etmişti.

Başka bir hata, Ammianus'un, Hunların görünümüne dair bir tasvirde bunu yorumlamaya yardımcı olacak bilgiye sahip olmadığı izlenimini güçlendirmektedir. Ammianus, Hunların ata binerken kalçalarının altında sakladıkları yarı çiğ eti yediklerini belirtmiştir (31.2.3). Ancak Ammianus, diğer Orta Asya halklarının da bildiği bir gelenek olan etin eyer olarak kullanılmasını yanlış yorumlamıştı. Çünkü et, eyerden kaynaklanan sürtünmeyi azaltıyordu. Karşılaştırmalı kanıtlar, eyerin altındaki çiğ etin çok çabuk yenmez hale geldiğini

¹⁴ Priskos'un diplomatik ilişkileri için bk. Baldwin (1980: 20-25). Ancak elçilikteki Maximinus'u, Theodosius kanunları üzerinde çalışan bir kişiyle bir tutmak yanlış olabilir, bk. "Maximinus 7" ve "Maximinus 11": Martindale, (1980: 742-743).

¹⁵ Priskos, (*fr.* 11.2.356-372; 11.2.575-636; 13.3.15-20).

¹⁶ Priskos, (*fr.* 11.2.24-35; 14.17-24).

ve kimsenin onu tüketmediğini göstermektedir.¹⁷ Ammianus yine atların sırtındaki etleri duymuştu; ancak bunun nedenini açıklayacak Hun kültürü bilgisine sahip değildi.

Ammianus'un savunucuları dahi onun Hun toplumunun en temel unsurlarından bazıları konusunda yanıldığını kabul etmektedir. Bunlardan biri, Ammianus'un Hunların ateş sıkıntısı çektiği ve çiğ yemek yedikleri hakkındaki açıklamasıdır (31.2.3). Ancak pişirme kapları, Bunnie'nin arkeolojik buluntuları arasında en belirgin olanlardan biridir ve hatta ateşe dayanıklı olduğu iddia edilen Hunlar, metali dahi kendileri dövüyordu.¹⁸ Ayrıca Ammianus, Hunların hiçbir zaman çiftçilik yapmadıklarını söylemiştir (31.2.10); ancak Orta Asya'da Hunlarla ilişkilendirilen tarım aletleri bulunmuştur.¹⁹ Benzer şekilde Hunların bir dine sahip olmadığını da söylemiş olsa dahi (31.2.11) bir dizi kaynak aksini belirtmiştir.²⁰ Atların Hun yaşamında önemli rol oynamış olduğunu kabul etsek de tüm faaliyetleri at aracılığıyla yürütmüş oldukları ve hatta at sırtında uyudukları yönündeki açıklamasını kabul etmek zordur (31.2.6-7). Kelimenin tam anlamıyla Ammianus, Hun erkeklerinin, eşi görülmeyen bir kültürel uygulama olan kadın ve çocukların yaşadığı atlı yük arabalarında (31.2.10) eşleriyle seks yaptıktan sonra atlarına binip uyuduklarını kastetmiştir.²¹

Thompson'un da belirttiği gibi "Ammianus'un ifadelerinin, yanlış olduğunun kanıtlanabileceği birkaç durum dışında geçerli olarak kabul edileceğini" ileri sürerek Ammianus'un doğruluğunu savunanlar, onun tasvirlerindeki mevcut hataların önemini her zaman en aza indirmişlerdir.²² Ancak hatalar o kadar da az değildir ve Ammianus'u ne tür bir kaynak olarak tasavvur

---

¹⁷ Peisker, 1911: 340); Solymossy (1937: 134-140); Thompson (1948: 6-7) ve Matthews (1989: 333) tarafından kabul edilir. Maenchen-Helfen (1973: 14-15), Ammianus'u okuyamadığını söylediği bir yazarın, 14. yüzyıldan kalma paralel bir atfina dayanarak Ammianus'un açıklamasını savundu. Ancak Peisker ve Solymossy, edebi bir kinayeyi değil, görsel bir yanlışlığı tanımlar ve Maenchen-Helfen, kendi örneğinin yanlış görme için bir örnek teşkil edemeyeceğini açıklamaz.

¹⁸ Maenchen-Helfen (1973: 306-330, özellikle 321) ve ardından Matthews (1989: 341). Şahsen neyin Hun eseri olup olmadığını değerlendirebilecek yetkide değilim; ancak Maenchen-Helfen (ve konuyla ilgili başka bir yerde atıf yaptığım Werner) çoğunlukla argümanlarını Rus arkeolojik çalışmalardan oluşan sağlam bir temel üzerine inşa ettiler.

¹⁹ Maenchen-Helfen (1973: 178).

²⁰ Thompson (1946: 73-79) Maenchen-Helfen (1973: 259-296); Matthews (1989: 340); Werner, (1956: 69-81). Ancak Maenchen-Helfen (1973: 461-463), Werner'in bazı sonuçlarıyla ilgili çekincelerini dile getirmiştir.

²¹ Hunların at sırtındaki yaşamının (ve uykusunun) abartılı stereotipi Ammianus'un çağdaşı Eunapios'ta bulunur, bk. Zosimos (4.20.4) ve Eunapios, (*fr.* 41.2): *machen men stadian oute dunamenoi t o parapan oute eidotes epagagein (pos gar hoi mede eis gen pexai tous podas hoioi te ontes hedraios, all' epi ton hippon kai diaitomevoi kai katheudontes: (Onlar yakın mesafe savaşında tamamen aciz ve bilgisizdirler, aksi nasıl mümkün olabilir ki, yere sağlam basamazlar ancak atlarının üzerinde yaşar ve uyurlar.)* bk. (Blockley, 1980). Ammianus'un Eunapios'tan yararlandığı düşünülürse, bu metin özellikle önemli hale gelecektir; ancak bu kesin değildir. Aşağıda bk. 37-38. dipnotlarda belirtilen eserler.

²² Thompson (1948: 8). Ayrıca bk. Maenchen-Helfen (1973: 15). (Matthews 1989: 332-342), tartışma boyunca hataların önemini en aza indirmiştir, ayrıca bk. dn. 3.

ettiklerini düşünmek zordur. Ammianus, Hunlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olduğunu iddia etmiştir; ancak yine de Hunların kültürlerinin en temel unsurları hakkında hatalar yapmıştır. Hunların çocuklarını ergenlik çağına kadar (31.2.10) vagonlarda büyüttüklerini ve eyer yastığı olarak kullandıkları etleri yemediklerini herhangi biri nasıl bilebilirdi? Yöneticilerinin müzakereler yaptıklarını (31.2.7) ve ateşe sahip oldukları nasıl bilinebilirdi? Hunların asla kıyafet değiştirmediklerini (31.2.5) ve pişmiş yemek yediklerini bilecek ya da bilemeyecek kadar uzun süre Hunların yanında kim olabilirdi? Bu pek mümkün görünmüyor. Ammianus'un kaynağındaki bilgiler yalnızca görseldi –sanki Hunları uzaktan görüyormuş gibi- ve bu bile bazen çarpıtılmıştı.

Ammianus'un en iyi bilgi sahibi olarak görüldüğü konu olan Hunların askeri taktikleri bile yalnızca sınırlı görsel bilgiye sahip olduğu izlenimini değiştirmemektedir. At sırtındaki okçuların küçük gruplara ayrılarak vur-kaç taktiğiyle yaptıkları saldırı düzenlerini anlatmıştır. Ayrıca Hunla yayların yanı sıra silah olarak kement ve kılıçları da silah olarak kullanmışlardı (31.2.8-9). Ammianus burada bazı gerçek bilgilere sahiptir; bunun nedeni belki de Hunların Romalılar için esas ilgi noktasının askeri tehdit olmasıydı. Bu taktikler, diğer Orta Asyalı göçebelerin kullandıkları taktiklerle tutarlıdır ve Sidonius, Zosimus ve Antakyalı İshak, Hunları at sırtındaki okçular olarak tanımlamışlardır. Arkeologlar, Hun kılıçları ve yaylarını bulmuş ve Sozomenos da Hunların kement kullandıklarını doğrulamıştı.²³

Ancak Ammianus'un Hun askeri unsurlarına ilişkin bilgisinin, verdiği genel tanımın ötesine geçmediğini gösteren başka ipuçları da vardır. Hun toplumu hakkında sahip olduğunu iddia ettiği ayrıntılarla Hun savaşları hakkında sağladığı ayrıntılar arasında da kesin bir zıtlık mevcuttur. Ammianus, Hunları tasvir eden on iki pasaj, Alanları tasvir eden dokuz pasaj ayırmıştı (31.2.1-12, 17-25). Ancak Hunların Alanları fethetmesini hiçbir ayrıntı vermeden tek bir yan cümleyle sunmuştu (31.3.1). Benzer şekilde, Hunların Gotlara karşı yaptığı savaşlar, Gotların bakış açısıyla anlatılmıştır (31.3). Got liderlerinin adları ve kişilikleri varken Hunlar, herhangi bir gerekçe olmaksızın saldıran, adsız, tehditkâr bir kitledir. Got liderler halklarını Roma topraklarına götürdükleri için Ammianus'un onlar hakkında bir şeyler bilmesi şaşırtıcı değildir; ancak hareket halindeki Hun ordusuna ilişkin tanımında, ihtiyacı olan türden ayrıntılı bilgiye sahip olduğuna dair bir ima yoktur. Eğer Hun toplumuna ilişkin tanımının iddia ettiği kadar çok şey biliyor olsaydı, Valens dönemindeki felaketlerin ana unsuru (totius... sementem exitii et cladum originem diversarum: "tüm yıkımların tohumu ve çeşitli talihsizliklerin kaynağı...", 31.2.1) olarak sunduğu Hunların eylemleri hakkında bu kadar az şey söylemiş olması ilginçtir.

²³ Sidonius, (*Carmina* 2.265-269); Sozomenos (7.26); Zosimos (4.20); Isaac of Antioch, (Moss, 1929: 295 ve 1930: 61-72); Maenchen-Helfen (1973: 201-258); Laszlo, (1951: 91-106); Harmatta, (1951: 107-151); Werner, (1956: 38-56).

Hun askeri taktiklerinin genel tasvirinde bile Ammianus'un bilgisinin sınırlı olduğuna dair işaretler vardır. Hunların askeri başarılarını kemikten ok uçları kullanmalarına bağlamıştı (31.2.9); ancak arkeoloji Hunların metal ok uçları kullandığını göstermektedir.²⁴ Taktiklere ilişkin tasviri de kendisinin tanımladığı şeye yaptığı yorum göz ardı edilirse yalnızca diğer göçebe orduların taktiklerine benzemektedir. Hunlar, *nulla severitate regali, sed tumultuario primatum ductu contenti perrumpunt* ("krallık düzenine sahip olmadan ancak önemli adamların düzensiz liderliğiyle yetinerek zorla yollarına devam ettiler" 31.2.7) demişti. Ayrıca *incomposita acie* ("düzensiz bir muharebe hattı" 31.2.8) ile saldırmışlardı. Ammianus, tanımladığı taktik türüyle kendi kavradığı şekilde emir-komuta zincirinin nasıl tutarlı olabileceğini anlamamıştı. Harmata'nın belirttiği gibi, "Hunlar ilk ortaya çıktığında, Romalılar, küçük grupların birbirinden bağımsız hareket etme taktikleri karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Onlar bundan yalnızca düzen ve birleştiren bir liderliğin olmadığını anladılar. Doğal olarak dağınık küçük Hun gruplarının yalnızca geçici liderleri olduğu, ancak bir 'kralın', yani bir boy beyinin birleşik bir komutası altında olmadıkları sonucuna vardılar." Bununla birlikte, bağımsız hareket eden küçük Hun gruplarının Gotları ve Alanları istila etmiş olması mantık dışıdır.²⁵ Bu durumda Ammianus'un bir kez daha kendisine aktarılanları yorumlayacak kültürel altyapıdan yoksun olduğu görülmektedir. Yay ve kement kullanımı gibi sahip olduğu askeri bilgiler uzaktan gözlemlenebiliyordu ve bu, muhbirinin Hunlarla konuşmuş veya onlarla yakın ilişki içinde olmasını gerektirmiyordu.

Ammianus ayrıca görsel bilgiyi kasıtlı olarak çarpıtmış da olabilir. Hunlara ilişkin tasviri ne olursa olsun, Ammianus'un şu ifadesinde gözlemden çok düşmanlık vardır: "*prodigiose deformes et pandi, ut bipedes existimes bestias vel quales in commarginandis pontibus effigiati stipites dolantur incompte.*" ("Hunlar olağanüstü derecede deforme ve şekilsizdir; öyle ki, onların iki bacaklı canavarlar olduklarını veya köprülere yerleştirmek için kesilen kaba kütükler gibi olduklarını düşünürsünüz" 31.2.2). Hunların bu şekilde insanlık dışı ve hayvani tasviri, onların, Edirne'de Romalıları mağlup eden Gotların bile yüzleşemeyeceği kadar dehşet verici vahşiler olarak tasviri imajıyla uyum içindedir.

---

²⁴ Maenchen-Helfen (1959: 232-233 görsellerle birlikte) ve Maenchen-Helfen (1973: 221-222); Matthews (1989: 338) bunu takip etmiştir.

²⁵ Harmatta (1951) benzer şekilde bak. Maenchen-Helfen (1973: 12-23). Matthews (1989: 339-340 ve 60. dn.) Hunların, Got diyarına göç etmesi gibi sıra dışı bir durumda tek bir önder altında toplanacaklarını kabul eder; ancak "primatum ductu" ("önemli adamların liderliğiyle") ifadesini, onların düzeli liderliğinin "ayrı gruplar" üzerindeki bağımsız liderler olduğunu belirtir. Yani, Hunların yalnızca savaş zamanlarında birlik olduklarını savunan Thompson'ın (1948: 44-45) görüşünü takip etmiştir. Ancak her iki araştırmacı da Ammianus'un Hunların düzenli yönetim yapısını nasıl çalıştıramadıklarını ve ateşi kontrol etmeyi nasıl bilemediklerini açıklamaz. Thompson, göçebe halkların tipik siyasi yapısı olarak sunduğu Cengiz Han'dan önceki Moğollar arasında bir hükümdarın bulunmamasını buna bir örnek olarak göstermiştir. Ancak Cengiz Han'dan sonra Moğollar veya Selçuklular, Osmanlılar veya Emeviler'de aksine bir kanıt olarak kolaylıkla gösterilebilir. Bakınız karşılaştırmalı kanıtlar.

Ammianus'un Hunları insanlık dışı olarak sunuşu, başka kaynaklardan doğrulamayacak ayrıntılar hakkında şüpheler uyandırmaktadır. Örneğin Ammianus, Hunların piyade taktiklerini kullanmadıklarını çünkü ayakkabılarının bu amaca uygun olmayan bir şekilde yapıldığını ileri sürmüştür.²⁶ Eğer Hun ayakkabıları gerçekten ayırt edici özellikte olsaydı, bir gözlemci bunu, Hunlarla yakın temas kurmadan, örneğin bir cesedi inceleyerek fark edebilirdi. Burada Ammianus, gerçek bilgiyi kullanarak bu anlatıyı takip eden Hun atçılığını (abartılı bir şekilde) tasvir ediyor olabilir. Diğer taraftan, ayakkabı tasvirini, üzerlerinde parçalanana kadar giydikleri -vahşiliklerine uygun olarak- sıçan derisinden ve bacıklarını sardıkları keçi derisinden paçavralar tasviri takip etmektedir. Buradaki vurgu giysilerin ilkelliği üzerine olduğundan, Ammianus'un ayakkabılara olan ilgisi, tıpkı ateşi kullanamayacak kadar vahşi oldukları gibi (ita victu sunt asperi, ut neque ignis neque saporati indigeant cibi: "yaşam tarzları o kadar berbat ki, ne ateşe ne de pişmiş yemeğe ihtiyaç duyarlar" 31.2.3), uygun ayakkabılar (Romalılara göre) yapamayacak kadar yine vahşi olmalarıyla ilgili olabilir. Böylesi bir bağlam, Ammianus'u ayakkabı tasvirini basitçe icat ettiği olasılığını akla getirmektedir. Sonuçta Hunların yemek pişirdiğini biliyoruz.²⁷

Etnik Özdeşlikler

Ammianus'un, kendi zamanındaki halkları daha önceki yazında okuduğu halklarla özdeşleştirmesi, yani etnik özdeşlikler kurması, güvenilirliğini daha da zayıflattı. Bu tür özdeşlikler, Geç Antik Çağ'da yaygındı ve çeşitli amaçlara hizmet ediyordu. Kendi kültürel çevrelerinin dışındaki halklar hakkında Greko-Romen metinleri son derece muhafazakârı. Örneğin Herodotos'un İskitler hakkında kaydettiği gelenekler, yüzyıllar boyunca önemli bir değişiklik olmaksızın tekrarlanmıştı.²⁸ Geç Antik Çağ'da klasik Yunanlar tarafından tanımlanan farklı adlara sahip barbar akınları, bu muhafazakâr etnografik yazı tarzına meydan

²⁶ (31.2.6): "eorumque calcei formulis nullis aptati, vetant incedere gressibus liberis, qua causa ad pedestres parum accommodati sunt pugnas, verum equis prope affixi... ("kalıpları olmadan şekillendirilen ayakkabıları da onların rahat adım atmalarına engel olur; bu yüzden yaya olarak savaşmaya yeterince uygun değildir ve adeta atlarına bağlıdırlar.").

²⁷ Ammianus, Hun ayakkabıları tasvirini desteklemek için Suda'nın *Akrosphaleis* hakkındaki 1019(A) girişinden alıntı yapar: "en toi badizein sphallomenoi, toutestin hoi Ounnoi" ("*Akrosphaleis*: yürürken takılıp düşenler, yani Hunlar."); buna bir önceki girişte (A1018) geçen benzer bir kelime de eklenebilir: "Ho de ekeleuse chorein epi tous apodas kai akrosphaleis Ounnous, aneu gar hippon ou raidios an Ounnos ten gen pateseien" ("Onlara dengesiz (*akrosphaleis*) ve ayakları üzerinde güçlü olmayan Hunlara karşı ilerlemelerini emretti, çünkü Hunlar atlar olmadan karada rahatça ilerleyemezler."). Bu pasajlar, Hunların yürüyemediğini gösteriyor olsa da bunun nedeninin ayakkabı ile ilgili olduğu açık değildir. Banchich (1988: 53), Suda'daki ifadeleri şöyle anlamıştır: "At sırtında yaşamaya alışık olan Hunlar, yürümekte zorlanıyorlardı." Suda'nın Eunapios'tan ilham aldığı ileri sürse de Zosimos'taki paralel pasajda (4.20.4), dn. 20'de alıntılanan) ayakkabılardan bahsedilmemiştir. Maenchen-Helfen (1973: 207) ise Eunapios'un çarpık bacaklı olmalarını tanımladığını düşünüyordu ancak Hunların da yumuşak ayakkabılar giydiğini kabul etti. Her iki hususa ilişkin paralellikleri diğer kültürlerden alınmıştır ve kesin değildir.

²⁸ Finley (1962: 52).

okumuştur. Özdeşlikler, hem Herodotos gibi yazarları güncel kaynaklarımıza ele almanın geçerliliğini savundu hem de başka türlü bilinmeyen yeni halklar için temel bilgi sağladı. Etnik özdeşlik kurma, bir yazarın daha önceki olaylara gönderme yaparak bir halk üzerinde oluşturmak istediği izlenimi güçlendirmeye de hizmet edebirdi. Synesius, Gotları İskitlerle özdeşleştirmiş ve İskitlerin geçmişteki yenilgilerini vurgulayarak onların aşağılık görünmesini sağlamıştı. Iordanes de aynı özdeşliği kurmuş ve Gotları kahraman gibi göstermek için İskitlerin zaferlerini vurgulamıştı. Aziz Hieronymus ve Philostorgius, Hunların vahşi görünmesini istemişti. İlk yazar onları İskitlerle özdeşleştirirken (Herodotos'un vahşilik tanımlarını başka kelimelerle ifade ederek); ikincisi ise Herodotos'un kurt adam olduğunu söylediği Neuri halkıyla özdeşleştirmişti.²⁹ Ammianus, Hun vahşiliği tasvirini güçlendirmek için özdeşlikler kullanmış ve Hunların vahşi davranışlarının yalnızca açıkça Romalı olmadığını değil, aynı zamanda Herodotos zamanından beri böyle olduğunu göstermiştir.

Matthews yakın zamanda Ammianus'un Hunları tanımlarken etnik özdeşlikler kullandığını reddetti; ancak iddiası pek güçlü değildi. Ammianus kesinlikle etnik özdeşlikler kullanmıştı. Zaten Matthews de Ammianus'un Alanları basitçe eski Massagetler ("antik Massagetae". 31.2.12) olarak adlandırdığını ve Hunlar ve Alanlarla sınırı olan halkların listesinin Herodotos'un İskitlere atfettiği komşular listesinden aldığını belirtmiştir.³⁰ Maenchen-Helfen, Ammianus'un Hunlar ile ilgili tasviri ile birinci yüzyıl yazarı Pompeius Trogus'un (veya hayatta kalan Iustinus'un epitoma'sının) İskitler hakkındaki tasviri ile arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Trogus - Iustinus, İskitlerin damlardan kaçındığını, kanunlarının olmadığını ve sıçan derisi kıyafetler giydiklerini söylemiştir:

Neque enim agrum exercent, nee domus illis ulla aut tectum aut sedes est justitia gentis ingeniis kulta, non legibus pellibus tamen ferinis ac murinis utuntur. (Çünkü onlar [İskitler], ne toprağı işler ne de evleri, damları [tectum] ne de barınakları [sedes] vardır. Adalet, yasalarla [legibus] değil, insanların doğal eğilimleriyle sağlanır. [kıyafet olarak] vahşi hayvanların ve sıçanların [murinis] derilerini [pellibus] giyerler).

Ammianus, aynı tabirleri Hunlar için kullanmıştı:

Nee enim se tutos existimant esse sub tectis. indumentis operiuntur linteis vel ex pellibus silvestrium murum omnes enim sine sedibus fixis, absque fare vel lege aut ritu stabii dispalantur.³¹ (Çünkü onlar [Hunlar] kendilerini

²⁹ Synesius (*De regno* 17a, 25a-b); Iordanes (*Getica* 5.43-10.65); Hieronymus (*epistulae* 77.8). Ayrıca bk. Herodotos, (1.104); Philostorgios, (9.17). Ayrıca bak. Herodotos (4.105). Özdeşleştirmeler hakkında bk. Maenchen-Helfen (1973: 5-9) ancak tüm özdeşleştirmelerin geçmişteki yenilgileri vurgulamak için tasarlandığı teorisi, altını yaptığı örneklerin hepsine uymaz.

³⁰ Ancak Matthews (1989: 334-335) şunu da ekler: "Ammianus'un Hunlar söz konusu olduğunda daha geçmişteki bilinen halklarla bu tür karşılaştırmalara teşebbüs etmemesi veya bunu ima etmemesi, onların Romalıların gözünde katıksız bir şekilde yeni olmalarının bir ölçüsüdür."

³¹ Iustinus (2.2.4-5, 9); bu metin için şu çalışmadan yararlanılmıştır: Chambry and Thely-Chambry, (1936). Ammianus (31.2.5,10); bak. Maenchen-Helfen (1973: 14).

damlar [tectic] altında güvende görmez. Kendilerini keten kıyafetler veya orman sıçanlarının [murum] derileriyle [pellibus] örterler. Çünkü hiçbirinin sabit barınakları [sedibus] yoktur ve bir mesken tanrısı veya bir yasa [lege] ya da düzenli bir ritüelleri olmadan gezinirler).

Maenchen-Helfen bu unsurların uyuşmasını, Ammianus'un doğrudan Trogus'tan alıntıladığının kanıtı olarak değerlendirdi ve uyuşmalar gerçekten de oldukça dikkat çekicidir. Trogus'un metni kaybolduğu ve Iustinus'un epitoma'sının tarihi belirsiz olduğundan, doğrudan alıntı yapılması sorunu mutlak kanıt olarak kabul edilemeyebilir.³² Ancak metinlerin karşılaştırılması, etnik bir özdeşliği akla getirmektedir. Ammianus'un Hunlara atfettiği bazı özellikler (kanun olmaması), Shaw'un ileri sürdüğü gibi birçok göçebe gruba uygulanan basmakalıp tasvirler olabilirken³³, diğer unsurlar daha belirgindir. Hiç kimse Sarazenlerin sıçan derisi giydiğini söylememiştir. Bunu İskitler için yalnızca Trogus değil, aynı zamanda Seneca da söylemiştir.³⁴ Ammianus, Hunların Tuna ötesindeki atlı yük arabalarında sürekli hareket eder halde olduğunu belirtmişti; yani, Trogus, Philostratus ve Herodotos'ta görüldüğü gibi İskitlerle aynı yaşam tarzı ve yerleşimleri olduğunu söylüyordu.³⁵ Ammianus, daha açık tanımlanan "Massagetae" halkına eşlik edecek şekilde, okuyucularının İskitler olarak tanımasını bekleyeceği özellikleri Hunlara atfetmişti.

Ancak Matthews, Ammianus'un aşağıdaki ifadelerine atıfta bulunarak bu görüşe karşı çıktı: Hunlar, monumentis veteribus leviter nota idi ("eski kayıtlarda çok az biliniyorlardı").³⁶ Ancak Matthews, bariz bir bağlantıyı göz ardı etti. Ammianus'un çağdaşı Eunapius'u başka kelimelerle alıntılamanın Zosimos şunları yazmıştı:

Daha önce bilinmeyen ancak o dönemde ortaya çıkan bir barbar ulus, Tuna boyunca İskit halklarına karşı saldırdı [yani Gotlara]. Onlara Hun diyorlardı. Bunlar ya Kraliyet İskitleri olarak adlandırılması gerekenlerdir ya da Herodotos'un Tuna yakınlarında yaşadığını söylediği kalkık burunlu ve zayıf insanlardır.³⁷

³² Iustinus'un *epitoma'sı* Ammianus ile çağdaş olabilir. Syme (1988, 358-371) eserin yaklaşık 390'a tarihlenebileceğini ileri sürmektedir. Ancak Ammianus'un *epitoma'sı* sadece günümüze kadar erişebildiği için okuduğunu varsaymanın gereği yoktur. Iordanes (Getica, 10.61), 551'de Trogus'un adını zikretmişti. Gerçekten de Syme tarafından Trogus'a olan ilginin 4. yüzyılda yeniden popüler hale geldiği yönündeki teorisi, Ammianus'un orijinal eseri okumuş olma ihtimalini tutarlı kılmaktadır.

³³ Shaw (1982/1983: 4. dn).

³⁴ Seneca (*epistulae* 90.16).

³⁵ Ammianus (31.2.10, 31.2.13); Iustinus (2.2.4, 2.5.10); Philostratos (*vita apollonii* 7.26); Herodotos (4.46, 4.51).

³⁶ (31.2.1); bak. Matthews (1989: 335-336).

³⁷ Zosimos (4.20.3): "phulon ti barbaron tois huper ton Istron Skuthikois ethnesin epaneste, proteron men ouk egnosmenon, tote de exaiphnes anaphanen; Ounnous de toutous ekalon, eite basileious autous onomazein prosekei Skuthas, eite hous Herodotos phesi paroikein ton

Eunapius-Zosimos burada Hunların daha önce bilinmediğini söylemiş ve ardından çeşitli etnik özdeşlikler sunmuştur. İlk ifade “şu anki adları bilinmiyor” anlamına gelmediği sürece bu bir çelişkidir. Ammianus’un *leviter nota* (çok az biliniyor) ifadesi, Zosimos’un daha vurgulu *proteron mev ouk egnizsmevon* (daha önce bilinmeyen) ifadesinden daha fazla etnik özdeşleştirmeyi imkânsız kılmamaktadır.

Ammianus ile Eunapius-Zosimos arasındaki ilişki belirsizdir. Pek çok akademisyen Ammianus’un Eunapius’tan yararlandığını ileri sürmüştür.³⁸ Maenchen-Helfen ise bunun tam tersini savunmuştur.³⁹ Yazarlar arasındaki bağlantı ne olursa olsun, metinler arasındaki farklar, İskitler ve Hunlar hakkındaki etnik özdeşlikler için hiçbir yazarın diğerini basitçe kopyalamadığını göstermektedir. Karşılaştırma, aynı edebi motif içinde mümkün olan çeşitliliği ortaya koymaktadır. Zosimos, İskitleri Gotlarla, Ammianus Hunlarla özdeşleştirmişti. Zosimos, Herodotos’a atıfta bulundu; ancak Ammianus aynı zamanda Latin kaynaklarından da yararlandı. Ammianus, Hunların vahşiliği ile İskitlerin vahşiliği arasında bir bağlantı kurmayı amaçlamıştı. Zosimos da okuyucularına Hunlara nasıl bakacakları konusunda seçenek sunmuştu. Bunlar ya meşhur güçlü Kraliyet İskitleriydi (Hdt. 4.20) ya da meşhur zayıf Sigynnae idi (Hdt. 5.9). Ammianus, Alanları Massagetae ile özdeşleştirirken (31.2.12), Zosimos bunu yapmamıştı. Etnik özdeşlik kurma yöntemi, her iki durumda da yazarın yazma sürecinin bilinçli bir parçasıydı ve bu tür yöntemler açıkça modern tarihçiler için sorunlar yaratmıştır.

Etnik özdeşlik, metne birçok soru işareti eklenmesine neden olmuştur. Ammianus’un İskitler hakkında okumuş olabileceği tüm eserleri bilmediğimiz için onun edebi alıntıları ile Hunlar hakkında duymuş olabileceği şeyleri birbirinden ayırmak zordur. Hunlar gerçekten sıçan derisi mi giymişti, yoksa bu sadece “İskit” kimliğinden alınmış olmasının bir işareti miydi? Hunlar gerçekten Alanlar gibi miydi, yoksa Ammianus onları Herodotos’un İskitleri ile Massagetleri arasında bağlantı kurması nedeniyle mi ilişkilendirmişti?⁴⁰ Bunların hiçbirinden emin olmayız ve bu şüpheler, Ammianus’un başka bir kaynak tarafından onaylanmayan her bir bilgisinin değerini zayıflatmaktadır.

Istron simous kai astheneas anthropous”. Yaptığım bu çevirinin metni şu edisyona dayanmaktadır: Paschoud (1971). Bu pasaj ayrıca Blokley (1980: 58)’de Eunapios’un (*fr.* 41.2) fragmanı olarak yer alır. Ayrıca bak. Matthews (1989: 333-336 ve dn. 54).

³⁸ Bu, son zamanlarda Bowersock (1978, s.7-9) ve Chalmers’ın (1960: 152-159) çalışmalarında tartışılmıştır: Fornara (1991: 1-15). Bu çalışmalardan hiçbiri özellikle Hunlar hakkındaki pasaja atıf yapmamıştır.

³⁹ Maenchen-Helfen (1973: 9).

⁴⁰ Hun ve Alan birlikteliği hakkında bk. Ammianus (31.2.21) ve Herodotos (1.215) ve ayrıca bak. Richter (1974: 360-362). Ayrıca Ammianus’un muhtemelen Latince kaynağı olan Troguş’un İskitler ve Massagetleri özdeşleştirmiş gibi görüldüğüne dikkat edin. Böylece Massaget kraliçesi Tomris (Herodotos 1.212-214) İskit haline gelmiştir (Iustinus, 1. 8).

Karşılaştırmalı Kanıtlar

Ammianus'u savunan her düşüncenin altında, onun anlatısının daha sonraki dönemde ve daha iyi belgelenmiş diğer göçebe gruplardan sağlanan kanıtlarla doğrulandığı varsayımı yatmaktadır.⁴¹ Yani, Ammianus'un tasvirlerindeki boşlukları doldurmak için karşılaştırmalı kanıt kullanma eğilimi vardır. Bu tür girişimler, tarih boyunca göçebe kültürünün mutlak birliğini ileri süren Peisker'in çalışmalarından kaynaklanmaktadır:

Tarihsel ve modern zamanların tüm atlı göçebelerinin aynı kökenden olduğu, en ince ayrıntısına kadar tüm yaşam tarzlarının, geleneklerinin ve alışkanlıklarının özdeş olmasıyla da kanıtlanmaktadır. Bir göçebe halk diğerinin taklididir ve iki bin yılı aşkın bir sürenin ardından aralarında hiçbir değişim, hiçbir farklılaşma ve hiçbir ilerleme görülmez. Dolayısıyla, tekil tarihsel topluluklar ve onların ortaya çıkışlarının sonuçları hakkında her zaman kesin olmayan bilgilerimizi, daha iyi bilinen topluluklarla karşılaştırmalar yaparak tamamlayabiliriz.⁴²

J. B. Bury ve Thompson, Peisker'i oldukça ciddiye aldılar ve onun modelini Hunlar için ayrıntılı bir sosyal ve siyasi sistem yaratmak için kullandılar ki, bu yalnızca Ammianus'un Hunların *severitate regali* (kraliyet düzenine) sahip olmadığı açıklamasıyla desteklendi ve daha sonra bunu da Hun krallığının nihai çöküşünü açıklamak için kullandılar. Thompson, Hunların nüfus istatistiklerini oluşturmak için Peisker'in modelini kullanacak kadar ileri gitti.⁴³

Peisker'in, göçebelerin mutlak birliği teorisini artık kimse kabul etmemektedir. Daha yakın zamanlardaki akademisyenler, pastoral toplumlardaki geniş çeşitliliğin farkında vardılar.⁴⁴ Peisker'in aşırı basite indirgediği teorisine müsaade etsek dahi, geriye iki temel soru kalmaktadır: Herhangi bir Orta Asya göçebeliği modeli Ammianus'un açıklamasını doğrular mı? Ve Ammianus'un tanımladığı dönemin Hunları hakkında onların tasvirini genişletecek herhangi bir modeli güvenle uygulayabilir miyiz? Her iki sorunun da cevabı, hayırdır.

Ammianus'un aktardıklarının çoğu, Hunların hem bir dinden hem de ateş kullanımından yoksun olması da dâhil olmak üzere, daha sonraki göçebelere ilişkin antropolojik açıklamalarla paralellik göstermez. Nitekim Peisker'in göçebeleri bile çiğ et yemezlerdi. Ayrıca bu göçebeler, Ammianus'un Hunları gibi her zaman hareket halinde değillerdi; yalnızca kışlık ve yazlık otlakları arasında

⁴¹ Örnek olarak Thompson (1948: 42) veya Matthews (1989: 335, 359 ve 52. dn.) İkinci atıf, oldukça uzak görünen Amerikalı Kızılderelilere yapılmıştır.

⁴² Peisker (1991: 359).

⁴³ Bury (1923: 101-104, 265-298); Thompson (1948: 41-62, 161-183).

⁴⁴ Dyson-Hudson (1972: 2-26, özellikle 26): "Göçebelik' kategorisini otlatmak ve hareket etme olarak doğrudan bileşenlerine ayırdığımızda... neredeyse sonsuz yeniden birleşmeye izin veren düzinelerce değişkenle karşı karşıya kalırız. Bu tür konularda kesin bilgiye sahip olmadığımız sürece, insan deneyiminin daha genel bir şekli olarak 'göçebelik' şöyle dursun, tek bir göçebe toplum hakkında dahi yeterince bilgili olduğumuzu iddia edemeyiz."

seyahat etmekteydiler.⁴⁵ Son zamanlardaki çalışmalar Ammianus'un tasviriyle daha büyük tezatlıklar içermektedir. A. M. Khazanov, Orta Asya'daki çeşitli göçebelik türlerini kategorileştirdi; ancak hiçbiri Ammianus'un tasvirine yakın değildi. Dahası bunlar, göçebelerin ya yılın geri kalanında göçebe hayvancılığa yardımcı olacak kışlık çiftçilikle meşgul olduğu ya da nüfusun bir kısmının aslında yerleşik ve tarımla uğraştığı, Orta Asya'daki göçebeliğin en yaygın iki türünün oluşturduğu modellerdi. Maenchen-Helfen'in Orta Asya'da Sarmat ve Hun tarımına ilişkin kanıtı, bu nedenle büyük bir sürpriz değildi; aksine Tuna kıyısındaki Hunların, Ammianus'un belirttiği gibi tarım konusunda cahil olmaları beklenmedik bir durumdur (31.2.10).⁴⁶

Hem Maenchen-Helfen hem de Matthews, Ammianus'un (daha sonraki dönemlerde çadırlarda yaşanan göçebelerin aksine) atlı yük arabalarında yaşayan daimî göçebe Hun tasvirini, Ammianus'un (veya kaynağının) alışılmadık bir göç sırasında görünüşlerini olağan görünüşleri ve yaşam tarzlarıyla karıştırdıklarını ve yanlış anladıklarını ileri sürerek açıklamaktadır.⁴⁷ Bu mümkün olabilirdi; ancak bu yalnızca makalenin ana tezini doğrulamaktadır. Hun kültürünü iyi bilen biri böyle bir hata yapmazdı. Bu tasvirler, Hunların gelişini uzaktan gözlemleyen birinin hatasıdır.

Ammianus'un Alanlara ilişkin tasviri, göçebelere ilişkin tasvirden beklenebilecek olana biraz daha yakın görünmektedir; zira Ammianus onları esasında hayvanlarını otlaklara süren kişiler olarak tanımlamıştı (31.2.18-19). Ancak Matthews, onların otlak arayışlarının tasvirini gerçekçi olmaktan ziyade idealize edilmiş göründüğünü belirtir.⁴⁸ Otlatma hakkında Ammianus'un tasvir ettiği topluma dair özel ayrıntılara sahip olmasını gerektiren hiçbir şey yoktu. Alanlar ayrıca Herodotos'un herhangi bir okuyucusunun "Massagaetae"dan bekleyebileceği gibi arabada yaşamaktaydı (31.2.18; karşı. Hdt. 1.216).

Ammianus, Hunların çoban olarak görülmesi gerektiğine dair hiçbir ipucu vermemiştir. Hayvanları otlattıklarını söylememiş ve onları otlaklara yerleştirmemiştir. Çocukların montes et silvas (dağlar ve ormanlar, 31.2.4)'da dolaşarak dayanıklılığı öğrendiklerini belirtmiştir. Hunların kıyafetleri pellibus silvestrium murum (orman sıçanlarının derileri, 31.2.5)'den yapılmıştı. Dağlarda ve ormanlarda yaşayan bu Hunlar, Avrasya göçebeleri hakkındaki karşılaştırmalı kanıtlarla çok zayıf bir şekilde eşleşirler ve bu tür kanıtlar, Ammianus'un açıklamasını doğrulamaz. Yukarıdaki analizde, Ammianus hakkında varılan olumsuz yargıyı tersine çevirebilecek yeterli bir kanıt yoktur.

Ammianus'un anlatısındaki sorunların ışığında olası bir seçenek, göçebe yaşamın karşılaştırmalı bir modelini derlemek olabilir ki, bu model, 376'daki Hunlara uygulandığında Ammianus'un metnini genişletmek yerine onun yerini

⁴⁵ *passim* ifadesi için bak. Peisker (1911: 325, 340).

⁴⁶ Khazanov (1978: 119-126). Ayrıca bak. Khazanov (1984). Maenchen-Helfen (1973: 174-178).

⁴⁷ Maenchen-Helfen (1973: 214); Matthews (1989: 339). Hunlar, tipik göçebe hareket modeli olarak değil, göçmek için hareket etmişlerdi, bak. Khazanov (1978: 120).

⁴⁸ Matthews (1989: 334).

alabilir. Ancak bu da ikinci bir soruyu gündeme getirmektedir: Khazanov ve diğerleri, göçebe yaşamı üzerine, hareketlilik düzeyleri, ekonomik ve siyasi yapıları ve yerleşik tarıma bağımlılık düzeylerindeki çeşitli farklılıkları kapsayan bir dizi model geliştirdiler. 376'daki Hunların bu kategorilerden hangisine ait olduğunu bize söyleyebilecek hangi verilere sahibiz? Gerçekte bununla ilgili elimizde neredeyse hiçbir şey yoktur.

Hunları göçebe kültürün yaygın olduğu Orta Asya'ya bağlayan arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır.⁴⁹ Hunlar, daha sonraki dönem göçebelerinin kullandıklarıyla tutarlı olan süvari ve atlı okçuluk taktiklerini kullandılar (tartışma için yukarıya bakınız). Bir çeşit Altaik dil konuşuyorlardı.⁵⁰ Bu hususlar, Hunları Altay göçebeliğinin kültür alanına yerleştirmek için yeterli olabilirse de Ammianus'un tasvir ettiği dönem için daha belirgin bir modelin uygulanmasına izin vermemektedir. Esasında tüm bunlar, Hunların Macaristan'a göçleri dışında özellikle göçebe olduklarını kanıtlamaz. Süvari kullanımı da göçebe bir yaşam tarzını kanıtlamaz. Nitekim Orta Asya'da yerleşik halklar da bulunmaktaydı. Çin kaynakları, Moğolistan'daki Hsiung-nu halkını oldukça göçebe olarak sunma eğilimindeyken A. V. Davydova, hayvan sürülerinin buluntularını içeren ancak açıkça kalıcı ve surlar, hendekler, tarım aletleri ile bir demir ocağına da sahip olan yerleşim yerlerinden birini kazmıştır.⁵¹ Hunlar bir dereceye kadar pastoral göçebe olsalar bile Orta Asya kökenli olmalarının son derece göçebe olmalarını gerektirdiğini varsayamayız.

Priskos'a dönersek ikinci husus önem kazanmaktadır. Ammianus'un tasvirini yaptığı dönemle Priskos'un elçiliği arasında yetmiş üç yıl vardır. Bu nedenle onların konut gibi değişken yapı tasvirlerini daha önce karşılaştırmamıştım; ancak en iyi kaynağımız Priskos'un açıklamasındaki görgü tanıklığına göre Hunlar yerleşik bir şekilde köyde yaşıyorlardı. Attila da kulelerin eklenebileceği yeteri büyüklükteki ahşap surla çevrelenmiş kompleks bir yapıda yaşıyordu. Önemli adamlarından Onegesius'un ise ithal taşlarla inşa edilmiş ve Roma tarzı bir taş hamam içeren kendine ait bir yapısı vardı.⁵² Bu durumun,

⁴⁹ Örnek olarak Werner (1956: 26-37, 57-81).

⁵⁰ Bu konuda anlaşmazlık vardır. Maenchen-Helfen (1973: 376-443), Altaik olmayan bazı unsurlarla birlikte bir tür Türkçe konuştuklarını savundu. Pritsak (1982: 428-476), Moğolcaya daha yakın olan proto-Bulgarcayı önerdi. Kanıtlar yalnızca şahıs adlarıdır. Doerfer (1973: 1-50), kanıtların kesin bir şey söyleyebilmek için yetersiz olduğunu savundu.

⁵¹ Davydova (1968: 209-245 ve özellikle 239): "Son birkaç yıldaki araştırmalar, halkın çok eski zamandan beri tarıma aşina olduğunu gösterir ve bu yeni veriler, Orta Asya'nın tamamen göçebe bir yaşam bölgesi olduğu yönündeki geleneksel görüşü değiştirmiştir." Bir zamanlar Hunların ve Hsiung-nuların aynı halk oldukları yaygın bir şekilde ileri sürülmekteydi. Buradaki karşılaştırma, doğru olmasa da geçerlidir ve buna şiddetle karşı çıkmıştır. Bk. Maenchen-Helfen (1944/1945: 222-243) ve (1961: 249-261); Raschke (1978, s.612-613 ve 101. dn.).

⁵² Priskos (*fr.* 11). Lesnichenko (1989: 53), bu yerleşim yerini "gezici ordugâh" olarak tanımlamıştır; ancak Priskos'un tanımladığı mimarinin modern teknoloji olmadan nasıl hareket ettirebileceğini anlamak zordur. Bk. Maenchen-Helfen (1973: 179 ve 86. dn.); Linder (1981: 10).

Ammianus'un tasvir ettiği yaşam tarzından hızlı bir değişimi temsil ettiği ileri sürülebilir.⁵³ Böyle bir iddia, Ammianus'un Priskos'un gözlemlerine zıtlık oluşturabilecek kadar güvenilir olmasını gerektirmektedir; ancak durum böyle değildir. Hun toplumuna dair ayrıntılı tek gördüğümüz şey, yerleşik bir yaşam tarzını göstermektedir. Belki Priskos'un açıklaması ile Asya göçebelerinin daha az hareketli modellerinden biri arasındaki bir karşılaştırma, gelecekteki araştırmalar için bir yol olabilir; ancak böylesi bir yaklaşım için Priskos'un bile yeterli veri içerdiğinden şüphelerim var. Yine de aksini iddia etmek için Ammianus'un "otoritesi" olmadan da Hunların beşinci yüzyılda yerleşik hayata iyi bir şekilde "adapte olmuş" olma ihtimalini göz önünde bulundurmalıyız; çünkü daha önce nispeten yerleşik olmalıydılar.

Sonuç

Ammianus'un Hunlara ilişkin tasvirinin tarihsel değeri çok azdır ve Hun toplumunun Priskos'un tasvirinden farklı bir aşaması için kanıt olarak kullanılacak kadar güvenilir değildir. İçerdiği hataların türleri, Ammianus'un Hun toplumunun siyasi ve sosyal yapısı hakkında güvenilir bilgiye sahip olabileceğine ikna etmektedir. Görünüşleri ve askeri taktikleri hakkında bazı görsel ayrıntılara sahip olduğu anlaşılrsa da bunlardan bazıları kanıtlanabilir hatalar barındırmaktadır (örneğin sakallarının olmaması ve kemik ok uçları gibi). Bu hatalar, karşılaştırmalı kanıtların desteklediği eksiklik, Ammianus'un kayda değer olumsuz önyargısı ve tasvirini daha önceki İskit tasvirlerine benzeyecek biçimde sunma çabaları, Ammianus'un tasvirindeki hiçbir bilginin başka bir kaynaktan onaylanmadan gelişigüzel kabul edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Gelecekte Hun kültürünü araştırarak olanlar öncelikle Hunlar hakkında bildiklerimizin çoğunu içeren Priskos'a odaklanmalıdırlar.

Kaynakça

Baldwin, B. (1980). Priscus of Panium, *Byzantion*. vol. 50.

Banchich, T. M. (1988). An identification in the Suda: Eunapius on the Huns. *Classical Philology*, vol. 83.

Barnes, T. D. (1993). Ammianus Marcellinus and his World. *Classical Philology*, vol. 88.

Blockley, R. C. (1972). Dexippus and Priscus and the Thucydidean account of the Siege of Plataea. *Phoenix*, vol. 26.

---

⁵³ Thompson (1948: 161-183); Linder (1981: 3-19) ve Matthews (1989: 355) tarafından farklı açılardan tartışılmıştır.

- Blockley, R. C. (1980). *Fragmentary classicising historians of the later Roman Empire*. 2 vols. Arca 6, Francis Cairns.
- Bowersock, G.W. (1978). *Julian the Apostate*. London: Duckworth.
- Bury, J. B. (1923). *History of the later Roman Empire*. London: Macmillan.
- Chalmers, W. (1960). Eunapius, Ammianus and Zosimus on Julian's Persian expedition. *Classical Quarterly*, vol. 10.
- Chambry, E. and Thely-Chambry L. (1936). Justin Abrégé des histoires Philippiques de trogu pompée et prlogues de trogue pompée, *Texte latin et traduction nouvelle par*. Paris: Garnier.
- Davydova, A. V. (1968). The Ivolga gorodische (A Monument of the Hsiung-nu culture in the Trans-Baikal regions). *AAASH*, vol. 20.
- Doerfer, G. (1973). Zur sprache des Hunnen. *Central Asiatic Journal*, vol. 17, 1973.
- Dyson-Hudson, N. (1972). The study of nomads. *Perspective on nomadism*, William Irons, Neville Dyson-Hudson (Ed.), Leiden: Brill.
- Finley, M. I. (1962). The Black Sea and Danubian regions and the slave trade in antiquity. *Klio*, vol. 40.
- Fornara, C. (1991). Julian' Persian expedition in Ammianus and Zosimus. *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 111.
- Harmatta, J. (1952). The dissolution of the Hun Empire. *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 2.
- Harmatta, J. (1951). The golden bow of the Huns. *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 1, 1951.
- Isaac of Antioch (1929 - 1930). Homily on the royal city. C. Moss (Ed. and trans.), *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebiete*, vol. 7, and vol. 8.
- Khazanov, A. M. (1978). Characteristic features of nomadic communities in the Eurasian steppes. *The Nomadic Alternative*, Wolfgang Weissleder (Ed.), Paris: The Hague.
- Laszlo, G. (1951). The significance of the Hun golden bow. *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 1.
- Linder, R. P. (1981). Nomadism, horses and Huns. *Past and Present*, vol. 92.
- Lubo-Lesnichenko, E. L. (1989). The Huns, third century B.C. to sixth century A.D. *Nomads of Eurasia*, Vladimir N. Basiliov (Ed.), Marry F. Zirin (Trans.), Los Angeles.

- Maenchen-Helfen, O. (1944/1945). Huns and Hsiung-nu. *Byzantion*, vol. 17.
- Maenchen-Helfen, O. (1955). The date of Ammianus' last book. *The American of Journal of Philology*, vol. 76.
- Maenchen-Helfen, O. (1959). The ethnic name Hun. S. Egerod, E. Glahri (Ed.) *Studia Serica Bernhard Kalrgren Dedicata*, Copenhagen: Ejnar Munksgaard.
- Maenchen-Helfen, O. (1961). Archaistic names of the Hiung-nu. *Central Asiatic Journal*, vol. 6.
- Martindale, J. (1980). *The prosopography of late Roman Empire*. vol. II. Cambridge: Cambridge University.
- Matthwes, J. (1989). *The Roman Empire of Ammianus*. Londra: Duckworth.
- Mireow, C. C. (1915). *The Gothic history of Jordanes*. Princeton: Princeton University.
- Mommsen, T. (1889). *Iordanis Romana et Getica*. MGH, AA 5(1), Weidmannos, Berolini.
- Naude, C. P. T. (1984). The date of the later books of Ammianus Marcellinus. *American Journal of Ancient History*, vol. 9.
- Paschoud, F. (1971). *Zosime, Historie npuvelle*. Livres I-II Paris: Les Belles Lettres.
- Peisker, T. (1911). The Asiatic background. J. B. Bury (Ed.) *Cambridge Medieval History*, vol. I, Cambridge: Macmillan.
- Pritsak, O. (1982). The Hunnic language of the Attila clan. *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 6.
- Raschke, M. (1978). New studies in Roman commerce with the east. *Aufstieg und Nedergang der Römischen Welt*, 2dn Principat, 9(2), Berlin-New York.
- Richter, W. (1974). Die darstellung der Hunnen bei Ammianus Marcellinus. *Historia*, vol. 23.
- Schuster, M. (1940). Die Hunnenbeschreibungen bei Ammianus, Sidonius und Iordanis. *Wiener Studies*, vol. 58.
- Seyfarth, W. (1978). Ammiani Marcellini. *Rerum Gestarum Lbir Qui Supersunt*, vol. 2, Leipzig: Taubneri.
- Shaw, B. (1982/1983). Eaters of flesh, drinkers of milk: The ancient Mediterranean ideology of the pastoral nomad. *Ancient Society*, vol. 13-14.
- Solymossy, A. (1937). La legende de la 'viande amortie sous le selle. *Nouvelle Revue de Hongrie*, vol. 30.
- Syme, R. (1988). The Date of Justin and the discovery of trogus. *Historia*, vol. 37.

Syme, R. (1968). *Ammianus and historia Augusta*. Oxford: Clarendon.

Thompson, E. A. (1945). Priscus of Panium, Fragment 1b, *Classical Quarterly*. vol. 39.

Thompson, E. A. (1946). Christian missionaries among the Huns. *Hermathena*, vol. 67.

Thompson, E. A. (1948). *A history of Attila and the Huns*. Oxford: Clarendon.

Werner, J. (1956). *Beitrage zur archiologie des Attila-Reiches*. München: B. Tafelteil.